

Mehrac Qeyrət oğlu Əbişov⁵⁰**ORTA MƏKTƏB ƏDƏBİYYAT DƏRSLİKLƏRİNDƏ ŞUŞA MÖVZUSUNUN TƏDRİSİ**

Giriş. Bildiyimiz qədər ilə orta məktəb dərslərlərində bir neçə mövzular əhatə olunur. Bunlardan birində Şuşa mövzudur. Orta məktəb dərslərlərində vətənpərvərlik mövzusundan danışarkən Şuşa mövzusu haqqında danışmaq mümkün deyil. Məhz buna görədir ki, məktəb proqramlarında Şuşa mövzusu özünü göstərməkdədir. Şuşa mövzusu özünü daha çox qabarıq ədəbiyyat dərslərlərində göstərir.

Əsas hissə. Ədəbiyyat dərslərlərində biz Şuşa haqqında yazılmış aşağıdakı bədii nümunələri görə bilərik: Fikrət Qoca “Şuşa”, Rafiq Yusifov “Gözlərin aydın, Şuşa!”, Hikmət Ziya “Qarabağda”, Rəhil Məmməd “Qələbə müjdəsi”, Ramiz Qusarçaylı “Gözün Aydın, Qarabağ”, Zəlimxan Yaqub “Dur ayağa, Məmləkətim”.

Bu bədii nümunələr orta məktəb dərslərlərində tədris olunaraq yetişən gənc nəslin vətənpərvərlik, doğma yurda sevgi, həmçinin Şuşanın Azərbaycanın bir parçası olması kimi mənəvi dəyərlər aşılanmış olur. Göründüyü kimi, Orta məktəb ədəbiyyat dərslərlərində Şuşa haqqında yazılmış bədii nümunələr gənc nəslin təlim, tərbiyə məsələsində də böyük rol oynamış olur.

Ədəbiyyat dərslərlərində Şuşa haqqında olan mövzunu tədris edən müəllimin dərin biliklərə sahib olması vacib amil hesab olunur. Çünki Fəal (interaktiv) təlimdən istifadə edən ədəbiyyat müəllimi digər fənlərdə inteqrasiya etməyi bacarmalıdır. Əks halda keçilən mövzusu dərinlən mənimsənməmiş olmayacaq. Həmçinin orta məktəb ədəbiyyat dərslərlərində olan Şuşa mövzunu tədris edən müəllim interaktiv dərslərin üsul və vasitələrdən bacarıqla işləməyidə bilməlidir.

Bu yuxarıda dediklərimizi əldə rəhbər tutaraq Fikrət Qocanın “Şuşa” şeirinin tədrisini fəal (interaktiv) dərslərin mərhələləri şəkildə keçilməsini reallaşdıraraq. Qeyd edək ki, Fikrət Qocanın “Şuşa” şeiri beşinci sinif ədəbiyyat dərslərində yer almışdır.

İnteraktiv dərslərin mərhələlərini Fəxrəddin Yusifovun “Ədəbiyyatın tədrisi metodikası” adlı kitabı əsasında verməyə çalışacağıq [1, s. 96].

V sinif

Mövzu: Fikrət Qoca “Şuşa”

Standart: 3.1.2., 2.1.2

İnteqrasiya: Tarix, Coğrafiya

Texnikalar: beyin həmləsi, müsahibə

İş formaları: Qrup, kollektiv

Dərslərin tipi: İnduktiv

Resurslar: Proyektor

Fikrət Qocanın “Şuşa” mövzunu tədris edən zaman qabaqcadan təlim nəticəsini müəyyən etmək lazımdır. Bu mövzunun təlimi nəticəsi kimi əsərin ifadəli oxusunun təşkili, əsərdən alın təəssüratlar, həmçinin əsərin məğzinin hissələrə bölünərək tədrisi müəyyən edilmiş olur.

Motivasiya. Bu mərhələ şagirdlərin həvəsləndirilməsi, hərəkətə gətirilməsi kimi xarakterizə olunur. Şagirdlərə belə sual olunur. Siz Şuşa haqqında nə bilərsiniz? Həmçinin Şuşanın hansı məşhur yerlərini tanıyırsınız? Bu əsərdən başqa Şuşa haqqında yazılmış digər hansı əsəri qeyd edə bilərsiniz? Və s. bu kimi suallardan istifadə edərək motivasiya mərhələsini həyata keçirmək mümkündür.

Tədqiqatın aparılması: Bu mərhələdə şagirdlərin qruplara bölünərək tədqiqat aparmaq üçün suallar müəyyən edilmiş olur.

Birinci qrup. Şuşanın təsviri əsərdə necə əks olunub?

İkinci qrup. Şuşanın dağlarını şair necə təsvir edir?

Üçüncü qrup. Şeirdə “Şuşanın Allahın xoş saatına düşüb” fikrini qeyd edərəkən şair nə üçün bu qənaətə gəlmiş olduğunu izah etməyə çalışın?

Dördüncü qrup. Şeirdə Şuşa niyə vətən torpağının heykəli adlandırılır?

Məlumat mübadiləsi. Bu mərhələdə qrupların təqdimatları dinlənir. Əgər sual yaranarsa, təqdimatçı onu cavablandırır. Təqdimatlar bitdikdən sonra onlara qiymət verilir.

Məlumatın müzakirəsi və təşkili. Bu mərhələdə əksini tapmış məsələlərə ümumiləşdirici nəzər salınır və oradakı fikirlərə qruplaşdırılır. Nələrin əldə edilməsinə şagirdlərin diqqəti cəlb olunur və yekun qənaətə gəlinir. Məsələn Şuşanın Vətən torpağının heykəli olması son bəndə özünü göstərir:

Vallah, göz sevinir baxırsan hara,

Öz yaşıl səsiylə çağırır çəməni.

Şuşa, ucalmışan boz buludlara,

Vətən torpağının heykəlisən sən [2, s. 145].

Bu nümunədə sübut edir ki, Şuşa vətən torpağının heykəli olması onun boz buludlara ucalması ilə göstərilir.

Nəticələrin çıxarılması. Bu mərhələdə ümumiləşmiş fikirlə tədqiqat sualına verilmiş ilkin fərziyyələr tutuşdurulur. Nələrin üst-üstə düşdüyünü, nələrin isə yeni olduğunu göstərilir.

Yaradıcı təbiiqetmə. Bu mərhələdə şagirdlər üçün həm sinifdə tapşırıq, həm də evdə işləmək üçün tapşırıqlar verilmiş olur. Məsələn sinifdə tapşırıq kimi Şuşa şeirində olan bədii təsvir vasitələrini müəyyən edin, evdə tapşırıq kimi isə Şuşanın təbiəti haqqında əlavə məlumatlar toplayın.

⁵⁰ Lənkəran Dövlət Universiteti magistrantı. mehracbisov@gmail.com

Qiymətləndirmə və ya refleksiya. Bu mərhələdə şagirdlərin əldə etdiyi biliklər qiymətləndirilir. Bu mərhələdə şagirdin özünü qiymətləndirməsi üsulundan istifadə etməkdə təlimdə öncül addımlardan biri kimi qiymətləndirilir. Həmçinin müəllim aşağıdakı qiymətləndirmə meyarlarından birindən istifadə etməsində vacib amillərdən biri kimi sayılır. Həmin qiymətləndirmə meyarları bunlardır:

1. İfadəli oxuma
2. Plan tərtib etmə
3. Nağıl etmə
4. Ümumi rəyə gəlmə
4. Başlıca fikri anlama

Bu yuxarıdakı qiymətləndirmə meyarlarından birini istifadə etməklə təlim nəticəsini müəyyən etmək mümkündür.

Fikrət Qocanın “Şuşa” şeirinin tədrisini Orta məktəbdə interaktiv dərsin mərhələləri şəklində bu cür tədris etmək mümkündür. Göründüyü kimi bu cür tədris şagirdlərin dünyagörüşünün, həmçinin məntiqi düşüncəsinin inkişafında səbəb olmuş olacaqdır.

Şuşa mövzusunun tədrisi istiqamətləri geniş imkanlar yaradır. Belə ki, Şuşa mövzusu vətənpərvərlik hisslərinin aşılmasında da müstəsna rol oynamış olur. Bu fikrimizi Ramiz Qusarçaylının “Gözün aydın Qarabağ” şeirində görə bilərik.

Güman keçməz dağları

Aşa-aşa qayıtdıq.

Yumruq kimi birləşib

Coşa-coşa qayıtdıq.

Biz Kəlbəcər-Kəlbəcər,

Şuşa-Şuşa qayıtdıq.

Başın uca, üzün ağ!

Gözün aydın, Qarabağ! [3, s. 182].

Bu nümunədə “Şuşa -Şuşa qayıtdıq” fikrini diqqət mərkəzinə gətirməklə gənc nəsə Şuşanın nə qədər böyük əhəmiyyət kəsb etməsini göstərmişdir. Əlavə olaraq qeyd edək ki, orta məktəb ədəbiyyat dərslərinin yeddinci sinifdə tədris olunur. Şuşa mövzusunun tədrisi zamanı şagirdlərin diqqətinə çatdırılması məsələlərindən biri də Şuşanın “Qarabağın zümrüd tacı” olması fikrini ədəbiyyat dərslərinin tədrisi zamanı göstərmək lazımdır. Bu fikrimizi Hikmət Ziyanın “Qarabağda” adlı şeirində də aydın görmüş oluruq:

Dağlarının başında Şuşa zümrüd tacıdır,

Bərdə, Ağdam, Füzuli daim qardaş-bacıdır.

Qəlbim bu xoş yerlərin həmişə möhtacıdır,

Hər daşını görənlər dirçələr Qarabağda,

Min ilin yorğunu da dincələr Qarabağda [5, s. 54].

Hikmət Ziyanın “Qarabağda” şeirinin tədrisini yerinə yetirən müəllim Qarabağımızın hər daşını görənlər dirçələr, min ilin yorğunu da dincələr kimi dəyərli fikirləri şagirdlərin diqqətinə daha qabarıq çatdırılmalıdır. Həmçinin burada bədii ifadə vasitəsi kimi isə mübaligədən istifadə olunmuşdur. Bu nümunə əsasında şagirdlərin mübaligə haqqında biliklərində genişləndirilmiş olacaqdır. Şuşa mövzusunun tədris edən zaman fəal (interaktiv) dərsin üsulundan istifadə etmək zəruridir. Bunu yuxarıda da vurğulamışıq. İndi isə Zəlimxan Yaqubun “Dur ayağa, Məmləkətim!” adlı şeirində olan bu parçanı 3-2-1 üsulundan istifadə etməklə tədrisini həyata keçirək:

Şuşa, Laçın, Xocalı qovrulur öz yağında,

Yetmiş yeddi yara var sinələrin dağında.

Vaqif, Şəmsir, Ələsgər düşmənin tapdağında,

Dağ yandırır intizarım, daş yandırır həsrətim,

Dur ayağa, məmləkətim, qalx ayağa, millətim! [4, s. 210].

İlk öncə 3-2-1 üsulu haqqında müəyyən qədər məlumatları əldə etmək lazımdır. 3-2-1 üsulu müəllimlərə şagirdlərin mövzusu barəsindəki anlama bacarığını və maraqlarını ölçməyə imkan verir. Bu üsulu tətbiq edərkən müəllim şagirdlərə aşağıdakı mövzu, dərs, mətnədən bu qeydləri götürməyi tapşırır

- Öyrəndiyiniz 3 məlumatı(biliyi) yazın;
- Sizə maraqlı gələn 2 məqamı yazın;
- Hələ də sizi maraqlandıran 1 sualı yazın;

3-2-1 üsulu haqqında müəyyən məlumatlar əldə etmiş olduq. İndi isə Zəlimxan Yaqubdan verdiyimiz şeir parçasını bu üsulla tədris edək.

Deməli, bu şeir nümunəsində şagirdlər öyrəndiyi 3 məlumat kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar. 1) Şuşanın, Laçının, Xocalının öz yağında qovurulması; Burada üç məlumat kimi Şuşa, Laçın, Xocalının öz yağında qovurulması məlumatını almış oluruq. 2) Şair niyə məhz Vaqif, Şəmsir, Ələsgər kimi şəxsiyyətlərin adını xüsusi vurğulayır; Dağ yandıran həsrətim, daş yandıran həsrətim fikri doğma yurdan ayrı düşən həmyerlilərimizin halını göstərir; Burada da şagirdlərə maraqlı gələn iki məqam kimi Şairin Vaqif, Şəmsir və Ələsgərin adını niyə xüsusi vurğulaması, bir də şair dağ yandıran və daş yandıran həsrətim deyərək vətəndən ayrı düşən həmyerlilərimizin halını göstərmişdir. 3) Hələ də şagirdləri maraqlandıran sual kimi isə “Yetmiş yeddi yara var sinələrin dağında” söyləyərək şair nə demək istəyirmiş. Əlavə olaraq qeyd edək ki, Zəlimxan Yaqubun “Dur ayağa, Məmləkətim!” əsəri doqquzuncu sinifdə tədris olunur. Orta məktəb ədəbiyyat dərsləklərində Şuşa işğaldan azad olunduqdan sonra yazılmış bədii nümunələr daxil olunmuşdur

Bunun bariz nümunəsi kimi beşinci sinif dərslərində olan Rafiq Yusifoğlunun “Gözlərin aydın, Şuşa!” şeirində Şuşanın azad olunduqdan sonra tərənnümünü görmüş olur. Bu bədii nümunədə Şuşanın Ali baş komandan tərəfindən azad edilməsi fikri, həmçinin Azərbaycan ordusunun rəşadətli olması kimi dəyərli fikirlər şeirdə özünə yer tapmışdır.

Şad xəbəri eşidib,
Köks ötürdüm dərinə,
Qəlbim rıqqətə gəldi
Ordumun zəfərindən,
Komandan əmr eləsə,
Dağ oynadar yerindən,
Azərbaycan əsgəri
Baxmaz qara, yağışa,
Gözlərin aydın, Şuşa! [2, s. 167].

Bu şeir parçasından da göründüyü kimi Azərbaycan əsgəri Ali Baş Komandan əmr eləsə, dağ oynadar yerindən fikri Azərbaycan əsgərinin necə mübariz olduğuna dəlalət edir. Orta məktəbdə bu şeiri tədris edən müəllim təlim-tərbiyə də dostluq anlayışının nə olduğunda gənc nəslin diqqətinə çatdırmış olur.

Naxələf qonşuların
Qorxu düşüb canına,
Bədxah havadarları
Çəkilibdir qınma,
Dost kimdir,
Düşmən kimdir
Dər ayaqda tanınar,
Görüşünə gələcəm
Türk qardaşım ilə qoşa,
Gözlərin aydın, Şuşa! [2, s. 167].

Ümumiyyətlə, Rafiq Yusifoğlunun “Gözlərin aydın, Şuşa!” şeirində birlik, vətən uğrunda canından keçmək, dostu düşməndən seçmək kimi insani hisslər tədris müddətində şagirdlərin sağlam vətəndaş kimi yetişməsinə yardımçı qüvvə kimi çıxış edir.

Nəticə. Orta məktəb ədəbiyyat dərslərində Şuşa haqqında olan mövzuları tədris edərkən interaktiv təlim üsullarından istifadə etməklə təşkil etmək daha məqsədə müvafiq hesab olunur. Həmçinin bu mövzunu tədris edərkən şagirdlərin əxlaqi-mənəvi dəyərlərində şagirdlərə aşılarmış olur. Bu dəyərlərə vətəni sevmək, onun hər bir qarşını göz bəbəyi kimi qorumaq kimi dəyərlər orta məktəb şagirdlərinə mənimsədilmiş olur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Yusifov F. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Ankara, 2022, s. 96.
2. Əliyev S., Həsənov B., Səfərova Ə., Quliyev Ə. Ədəbiyyat 5-ci sinif dərsləri. Bakı, 2024, s. 145, 167.
3. Əliyev S., Həsənov B., Mustafayeva A., Məmmədova S. Ədəbiyyat 7-ci sinif dərsləri. Bakı, 2022, s. 182.
4. Əliyev S., Həsənov B., Mustafayeva A., Verdiyeva N. Ədəbiyyat 9-cu sinif dərsləri. Bakı, 2020, s. 210.
5. Bağirova T., Stileymanova A. Ədəbiyyat 6-cı sinif dərsləri. Bakı, 2021, s. 54.

Açar sözlər: Tədris, Fəal (interaktiv) təlim, Üsullar, Ədəbiyyat, Şuşa mövzusu, Mənəvi dəyərlər.

Keywords: Teaching, Active (interactive) training, Methods, Literature, Shusha theme, Moral values.

Ключевые слова: Обучение, Активное (интерактивное) обучение, Методика, Литература, Шушинская тема, Моральные ценности.

Xülasə

Burada Orta məktəb ədəbiyyat dərslərində Şuşa haqqında yazılmış əsərlərlə tanış olmuş olduq. Şuşa haqqında olan mövzusunun tədrisi zamanı fəal (interaktiv) dərslər üsul və vasitələrdən istifadə olunması göstərilmişdir. Həmçinin yetişən gənc nəslin doğma yurda olan sevgisini aşılamağın yollarında göstərilmişdir. Ədəbiyyat dərslərində Şuşa haqqında olan şeir nümunələrinin ifadəli şəkildə olunmasının vacib amil olaraq qiymətləndirilməsi kimi fikirlər yer almışdır.

Summary

Here we got acquainted with works written about Shusha in secondary school literature textbooks. During the teaching of the topic about Shusha, it was shown that the methods and tools of the active (interactive) lesson were used. It is also shown in the ways of instilling the love of the native country in the growing young generation. In the literature classes, there were ideas such as the evaluation of poetry samples about Shusha as an important factor.

Резюме

Здесь мы познакомились с произведениями, написанными о Шуше в учебниках литературы для средней школы. В ходе преподавания темы о Шуше было показано, что использовались методы и средства активного (интерактивного) урока. Это проявляется и в способах привития любви к родной стране подрастающему молодому поколению. На уроках литературы были такие идеи, как оценка образцов стихов о Шуше как важный фактор.

Rəyçi: Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Mehman Qaraxanoğlu